

10 jaar tijdelijke natuur

50 terreinen en 3.800 hectare verder >

Voorwoord >

10 jaar Tijdelijke Natuur. Een mooi moment om terug te kijken en een aantal vragen te beantwoorden. Wat is er bereikt in die 10 jaar? Wordt Tijdelijke Natuur breed ingezet? Profiteert de natuur voldoende? Zijn terreineigenaren tevreden? Zijn er onverwachtse effecten? Met andere woorden; zijn de resultaten de inspanningen waard?

In dit document ligt de nadruk op de natuur, maar er is ook aandacht voor ervaringen van gebruikers. Medio 2019 zijn de contactpersonen van alle Tijdelijke Natuur terreinen gemaild en is met een aantal gesproken. Het beeld was positief en behoorlijk consistent. De mail- en belronde leverde bovendien een serie sterke quotes op die zijn gebruikt om het verhaal te verlevendigen.

De komende jaren zullen wij – LandschappenNL, De Vlinderstichting en Port of Amsterdam – met gepaste trots en volle inzet doorwerken aan Tijdelijke Natuur. We doen dat graag weer samen met al die ondernemende en gepassioneerde ontwikkelaars, ambtenaren, vrijwilligers, ecologische bureaus, natuurbeschermingsorganisaties en andere betrokkenen die Tijdelijke Natuur in 10 jaar tot een succes hebben gemaakt!

Hank Bartelink (voorzitter stichting Tijdelijke Natuur)

INHOUD >

2009-2019	4
Overzicht projecten	6
Ecologische effecten	9
Overige ervaringen	14
Zelf iets doen	16

2009-2019 >

Het idee voor Tijdelijke Natuur werd in 2006 bedacht door ARK Natuurontwikkeling, Bureau Stroming en InnovatieNetwerk¹. Een essay over het onderwerp was het eerste tastbare resultaat. De volgende stap was het uitwerken van dit onconventionele idee. Daarvoor ging Bureau Stroming te rade bij Chris Backes, hoogleraar Milieurecht Universiteit Utrecht. Binnen één enkel gesprek kwam zijn suggestie voor een juridisch toepasbare aanpak op tafel – kort daarna volgde de uitwerking daarvan in samenwerking met Hans Woldendorp van het Instituut voor Infrastructuur, Milieu en Innovatie, Brussel². Parallel werden door ARK Natuurontwikkeling en Bureau Stroming de ecologische kansen en risico's in kaart gebracht³. Het onconventionele idee bleek zowel levensvatbaar als aantrekkelijk.

Gebaseerd op de resultaten van beide studies vroeg het Ministerie van LNV Bureau Stroming een Beleidslijn Tijdelijke Natuur op te stellen. Deze kwam tot stand in overleg met potentiële gebruikers en vormt nog steeds de basis voor het werk aan Tijdelijke Natuur. De beleidslijn maakte de weg vrij om pilots te starten en praktijkervaring op te doen. Port of Amsterdam was de eerste partij die in 2009 een ontheffing Tijdelijke Natuur verkreeg. Daarmee was, 10 jaar geleden nu, Tijdelijke Natuur een feit. Snel volgden ontwikkelaar Roelofs en gemeente Almelo.

Nico Beun (adviseur bestuur stichting Tijdelijke Natuur):

"Tijdelijke Natuur is een prachtig voorbeeld van een geslaagde ruimtelijke innovatie met louter winnaars."

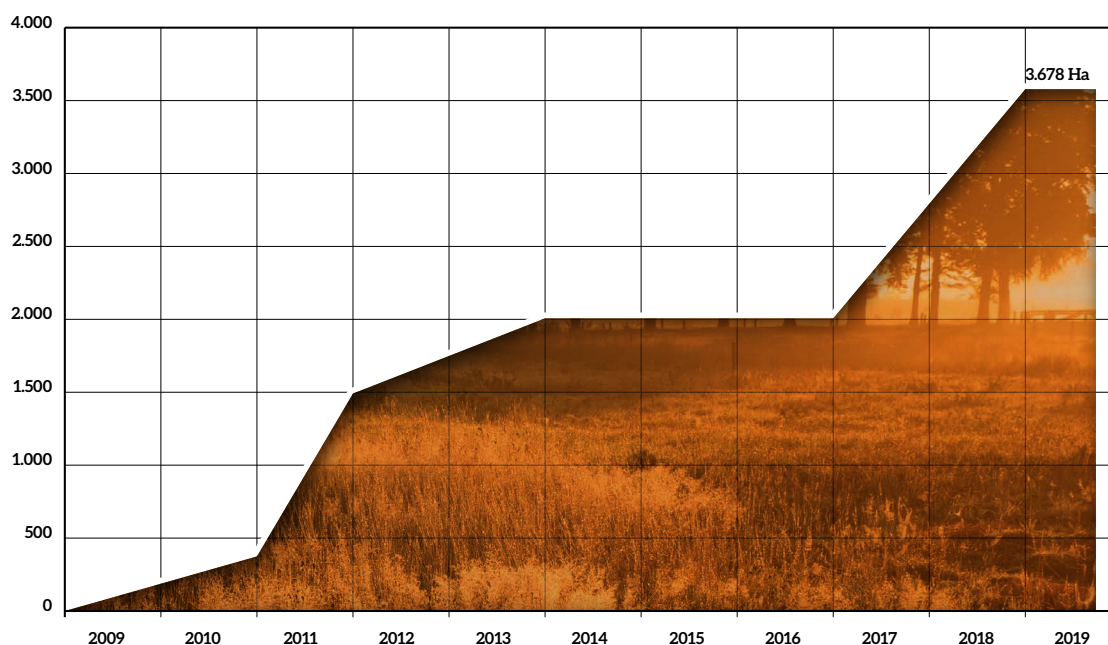
- 1 Een in 2000 door het Nederlandse ministerie van LNV in het leven geroepen publieke netwerkorganisatie die in 2016 is opgegaan in het Ministerie van EZ.
- 2 Woldendorp H., Backes Ch W (2011) Tijdelijke Natuur - Advies over de juridische aspecten, Utrecht 2006, ISBN 90-5059-308-9. (The concept finally was accepted by the District Court of Amsterdam in 2011: Rechtbank Amsterdam 27 May 2011, ECLI:NL:RBAMS:2011:BU4250. This judgment was upheld in higher appeal at the Dutch Council of State in 2012: ABRvS 25 July 2012, ECLI:NL:RVS:2012:BX2544.)
- 3 Linnartz L (2006) Tijdelijke natuur en beschermde soorten: permanente winst Een ecologische onderbouwing Bureau Stroming en ARK Nature InnovatieNetwerk rapportnr 06.2.134, ISBN 90-5059-306-2

Voortgang

Tien jaar na de eerste ontheffing voor Port of Amsterdam / Havenbedrijf Amsterdam zijn er ruim 50 Tijdelijke Natuur terreinen. Het gaat om 3.678 hectare, waarvan 424 hectare inmiddels is omgezet naar een definitieve bestemming.

De terreinen liggen verspreid over het land, met een zwaartepunt in Noord- en Zuid-Holland en Noord-Brabant. Verder valt op dat Tijdelijke Natuur veel wordt toegepast op haventerreinen van Zeeland tot Groningen. Haventerreinen zijn bij uitstek geschikt omdat, gelijk met de aanleg van een nieuw havenbekken, relatief veel nieuw bouwterrein wordt aangelegd dat niet direct in gebruik wordt genomen.

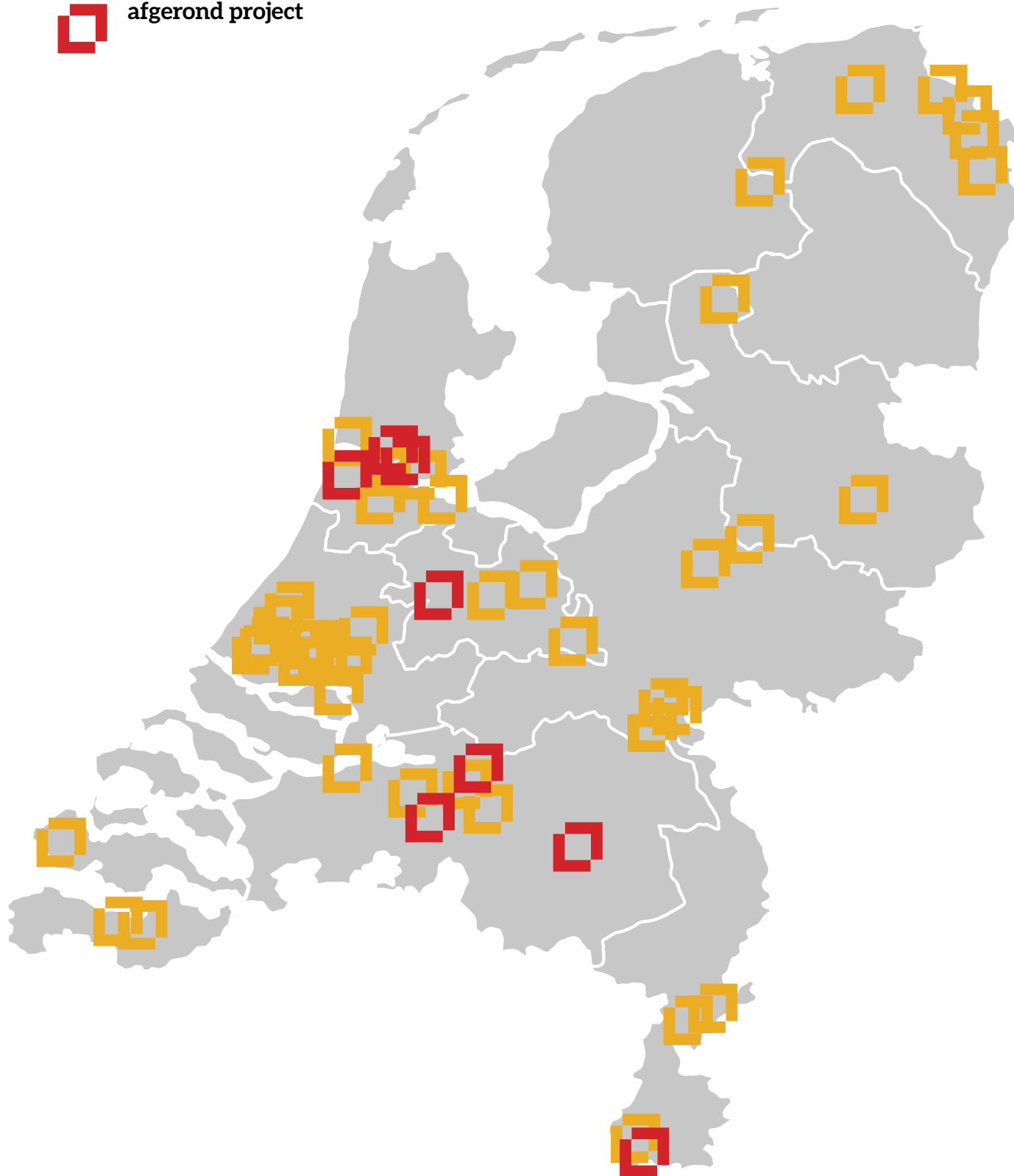
Ontwikkeling hectares Tijdelijke Natuur

Tijdelijke Natuur wordt zowel ingezet om wat extra's te doen voor de biodiversiteit als voor het beperken van juridische risico's. Het zijn niet alleen terreineigenaren die het initiatief nemen. Ook lokale vrijwilligers en in toenemende mate ecologische adviesbureaus zijn motoren achter de keuze voor Tijdelijke Natuur.

OVERZICHT PROJECTEN >

- lopend project
- afgerond project

Overheden

Tijdelijke Natuur is geen statisch concept, het is nog steeds in ontwikkeling. Het Rijk en de provincies hebben hierbij een actieve en constructieve rol. Een overzicht:

- 2013-2015: de Green Deal Tijdelijke Natuur lost een aantal knelpunten op.
- 2017: stichting Tijdelijke Natuur wordt opgericht door LandschappenNL, Port of Amsterdam en De Vlinderstichting, met financiering van het ministerie van EZ en in samenwerking met Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland.
- 2018: RVO keurt de Gedragscode Tijdelijke Natuur goed, waarmee toepassing van het concept werd vereenvoudigd.
- 2018: Tijdelijke Natuur wordt geïntroduceerd in Vlaanderen en de mogelijkheid daartoe wordt onderzocht in Duitsland, Frankrijk en Zwitserland.
- 2019: de toepasbaarheid van Tijdelijke Natuur wordt verruimd, ook een meer intensieve inrichting is nu toegestaan.

Wilma van der Pijl en Margriet Schipper (provincie Noord-Brabant):

“In onze natuurbeleidsvisie 'BrUG, Brabant uitnodigend groen' is de ambitie het vergroten van draagvlak en de betrokkenheid bij natuur. Tijdelijke Natuur biedt hiertoe goede kansen”.

De provincies staan positief ten opzichte van het instrument. In maart 2019 noemden zeven van de twaalf provincies Tijdelijke Natuur in hun beleidsvisies. Drenthe, Overijssel, Utrecht en Zeeland geven expliciet aan Tijdelijke Natuur te willen stimuleren omdat het kan bijdragen aan natuurdoelen of uitvoering van de Wet natuurbescherming. Noord-Brabant noemt Tijdelijke Natuur prominent op bijeenkomsten. Zuid-Holland financierde een project van Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland ter stimulering van Tijdelijke Natuur.

Potentie verdere groei

Ondanks de brede communicatie en landelijke aandacht blijkt Tijdelijke Natuur zelfs bij grote terreineigenaren toch nog onbekend. Ook bestaan er nog steeds misverstanden over de toepasbaarheid. Dat is jammer, maar de keerzijde hiervan is dat er dus nog ruimte is voor verdere groei.

Guus Moret (Gemeente Zuidplas):

“Het gehele traject is als positief ervaren met als hoogtepunt het openen van een vlinderidylle door 30 kinderen van kinderopvang het Kwartelnest.”

Een zorg uit de beginjaren werd niet bewaarheid: nergens waren bezwaren van bewoners of belangengroepen, ook niet bij het opruimen. Integendeel, op veel plekken was er betrokkenheid van lokale groene organisaties of bewonersverenigingen. Er zijn excursies gegeven, inventarisaties gedaan en soms werd de uiteindelijke inrichting ecologisch verbeterd. Ook bij het opruimen van de Tijdelijke Natuur werpt betrokkenheid vanuit de omgeving zijn vruchten af want iedereen weet: Tijdelijke Natuur is net als een feestje, ooit komt er een eind aan en moet er worden opgeruimd. Maar dat is beter dan helemaal geen feestje.

Alex Wieland (Stichting landschapsbeheer Zeeland):

“Bij ons project is er betrokkenheid van de agrarische natuurvereniging, de lokale natuurclub, lokale bedrijven, scholen en anderen.”

ECOLOGISCHE EFFECTEN >

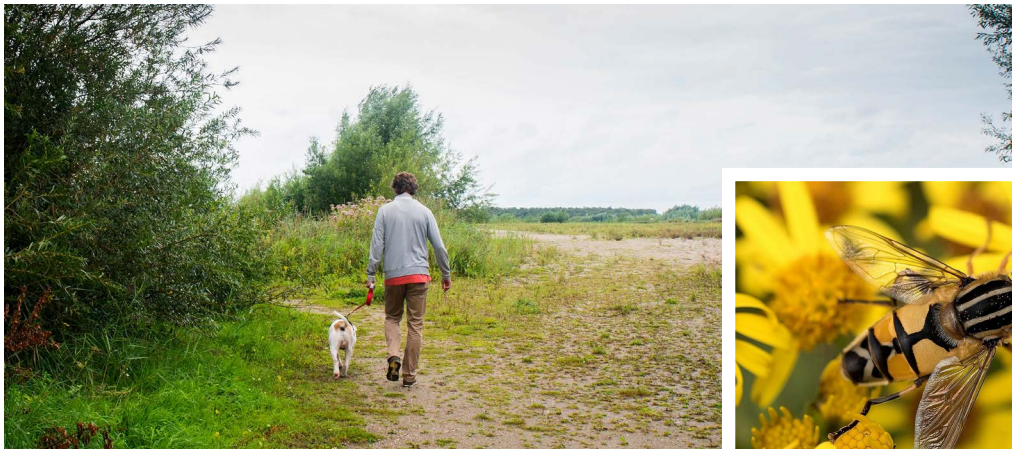
De ecologische onderbouwing van Tijdelijke Natuur is stevig. Uit de studie van ARK Natuurontwikkeling en Stroming⁴ bleek dat vooral pionierssoorten en vroege soorten profiteren van Tijdelijke Natuur.

Professor Berendse en professor Prins bevestigden de ecologische waarde van Tijdelijke Natuur, respectievelijk verwijzend naar het boek Metapopulation Biology (Hanski en Gilpin, 1997) en naar het concept minimum levensvatbare populaties volgens Franklin⁵ en Soule⁶. Een andere relevante onderbouwing die is gebruikt in een aanvraag voor een ontheffing door Havenbedrijf Rotterdam is de theorie van stepping stones⁷; soorten met een beperkt verspreidingsvermogen kunnen een tijdelijk natuurgebied gebruiken als stapsteen naar een ander geschikt terrein of twee gescheiden populaties kunnen (tijdelijk) genen uitwisselen.

Tijdelijke Natuur blijkt in de praktijk inderdaad ruimte te bieden voor veel soorten, van algemene tot streng beschermde en Rode Lijst soorten. Negatieve effecten van Tijdelijke Natuur zijn in de afgelopen tien jaar niet aan het licht gekomen.

Bart van der Kolk (Groningen Seaports):

“Het geeft veel meer vrijheid om de natuur zijn gang te laten gaan.”

- 4 Linnartz L (2006) Tijdelijke natuur en beschermde soorten: permanente winst Een ecologische onderbouwing Bureau Stroming en ARK Nature InnovatieNetwerk rapportnr 06.2.134, ISBN 90-5059-306-2
- 5 Franklin, I. R. (1980). Evolutionary change in small populations. pp. 135-149.
- 6 Soule, M. E. (1980). Thresholds for survival: maintaining fitness and evolutionary potential. In Conservation biology: an evolutionary-ecological perspective (Eds. M. E. Soule and B. A. Wilcox) Sinauer Associates, Sunderland, Massachusetts. pp.151-169.
- 7 Saura, S., Bodin, Ö., & Fortin, M.J. (2014). Stepping stones are crucial for species' long-distance dispersal and range expansion through habitat networks. Journal of Applied Ecology 51: 171- 182. DOI:10.1111/1365- 2664.12179.

tijdelijke natuur

Eeserwold

Het eerste ecologisch onderzoek werd uitgevoerd in het Eeserwold. Dit is een 172 hectare groot gebied, waarvan voor 115 hectare op 1 juli 2010 een ontheffing werd verkregen. Er is inmiddels een aantal bedrijven en huizen gebouwd, maar het grootste deel van het terrein is nog steeds Tijdelijke Natuur.

In 2011 werd het aantal broedvogels⁸ op het Eeserwold vergeleken met het aantal in een nabij gelegen agrarisch gebied. Dit referentiegebied lijkt op hoe Eeserwold er uit zag voordat Tijdelijke Natuur daar zijn intrede deed. Het effect bleek, reeds na één jaar, enorm; op het inmiddels veel gevarieerdere Eeserwold broedden 36 soorten vogels en in het referentiegebied slechts zeven. Alleen weidevogels broedden in hogere dichtheden in het (agrarische) referentiegebied, maar daarvan werden de jongen na afloop van het onderzoek alle dood gemaaid⁹. Ook andere groepen bleken goed vertegenwoordigd op het Eeserwold, waaronder 147 soorten planten en veel insecten.

In een vervolgstudie in 2013¹⁰ bleken zowel het aantal soorten als de aantallen per soort flink gegroeid. Een leuke nieuwkomer betrof de als 'ernstig bedreigd' op de Rode Lijst soort staande, streng beschermde noordse winterjuffer. De soort is bekend uit de regio en vestiging was niet helemaal onverwacht, maar gezien het beperkte verspreidingsgebied uiteraard zeer welkom.

8 Zekhuis M, Van der Weele J (2011) Broedvogels van braakliggende bedrijventerreinen. In: Schelhaas H, Dekkers G (eds) Vogels in Overijssel. Zwolle, WBooks, pp 118–125

9 Pers. meded. Mark Zekhuis.

10 Zekhuis M, De Gelder A (2013) Monitoring vier jaar Tijdelijke Natuur Eeserwold. Landschap Overijssel. Gefinancierd door Ministerie van Economische Zaken & Team Natuurlijk! Ondernemen, Dalfsen.

Port of Amsterdam

Ook bij Port of Amsterdam is uitgebreid ecologisch onderzoek uitgevoerd. Hier lag sinds 2009 het eerste Tijdelijke Natuur terrein. Het terrein is relatief klein, negen hectare. Er zijn poelen voor rugstreeppadden gegraven en er is een berg zand opgeworpen voor oeverwaluwen.

Remco Barkhuis (Port of Amsterdam):

"In 2009 zeiden we al: Tijdelijke Natuur, gewoon doen. Dat zeggen we nog steeds."

Een eerste onderzoek werd uitgevoerd in 2012¹¹. De Tijdelijke Natuur werd opgeruimd in 2016-2017. Ook dit proces is goed gedocumenteerd¹². De conclusie uit het laatste rapport is:

"De ontwikkeling van Tijdelijke Natuur sinds 2009 is een succes gebleken. ... Het terrein heeft zich in de loop der jaren ontwikkeld tot het belangrijkste leefgebied voor de rugstreeppad. Rietorchis en bijenorchis zijn goed vertegenwoordigd. Naast deze soorten hebben diverse vogelsoorten het terrein gebruikt, waaronder oeverwaluw en ijsvogel. Naast de hierboven genoemde soorten hebben zich nog tal van andere soorten, soms tijdelijk, op het terrein gevestigd. Het betreft veelal soorten die kenmerkend zijn voor pionier situaties. Een van de meest opvallende daarbij is de blauwvleugelsprinkhaan die in de jaren 2013, 2014 en 2015 is waargenomen."

11 Vliegthart A (2012) Kwaliteit van tijdelijke natuur in de haven van Amsterdam. Wageningen, De Vlinderstichting. Rapport VS2012.022.

12 Smit GFJ, Melchers M (2016) Tijdelijke natuur Westpoort. Ontwikkeling 2009–2016. Bureau Waardenburg. Rapportnr, Culemborg, pp 16–259.

En over het opruimen van de Tijdelijke Natuur:

“In 2016 zijn grote aantallen rugstreeppadden, kleine watersalamanders en kleine zoogdieren weggevangen en verplaatst naar andere geschikte terreinen in Westpoort. Het betreft een natuurstrook nabij terreinen waarvan niet verwacht wordt dat ze op korte termijn worden uitgegeven. Tevens zijn orchideeën en enkele andere kenmerkende planten verplaatst.”

Het terrein is nu voor een groot gedeelte afgegraven en er zijn wachtplaatsen voor binnenvaartschepen aangelegd. In overgebleven hoekjes zijn een paddenpoel en een oeverwaluw-wand aangebracht. Ook is er struweel aangeplant waar verschillende dieren weer een schuilplaats zullen vinden.

Overige resultaten

Het terrein dat als derde de status Tijdelijke Natuur verwierf (bedrijvenpark Twente Noord in gemeente Almelo) is goed gevolgd door een aantal vrijwilligers. Op dit tien hectare grote terrein is gekeken naar vogels, zoogdieren, amfibieën, insecten en planten¹³. Er zijn veel soorten gevonden, onder andere maar liefst 152 soorten planten met daaronder zeldzame soorten als zomerfijnstraal en noorse ganzerik.

Begin 2019 zette Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland de ecologische effecten van drie Tijdelijke Natuur-gebieden in Zuid-Holland op een rijtje¹⁴. Ook hier waren weer positieve resultaten te melden:

“... Hieruit blijkt dat 11 van de 40 icoonsoorten in een of meer van de drie onderzochte Zuid-Hollandse Tijdelijke Natuurgebieden zijn waargenomen. De blauwborst heeft zich zelfs in al deze drie gebieden gevestigd.”

Susanne Kuijpers (Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland):

“Tijdelijke Natuur biedt ook algemenere soorten kansen; gezien de achteruitgang van insecten en andere algemene soorten is dat een absolute meerwaarde.”

-
- 13 Poot, Ron (2017) Overzicht soorten in Tijdelijke Natuur Almelo. Per soortgroep tot en met 22-04-2017. Natuurhus Almelo.
- 14 Kuijpers, Susanne (2019) Effecten van Tijdelijke Natuur op biodiversiteit. Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland.

Te Haarrijn (gemeente Utrecht) lag in de periode 2015-2019 25 hectare Tijdelijke Natuur. In 2019 is een eindinventarisatie uitgevoerd¹⁵. Deze leverde een groot aantal soorten op, waaronder maar liefst 13 soorten grond gebonden zoogdieren (o.a. dwergmuis en dwergspitsmuis), drie soorten broedvogels van de Rode Lijst (kneu, koekoek en tureluur), veel rietzangers (blauwborst, kleine karekiet en bosrietzanger) en ruigtezangers (m.n. fitis en grasmus), enkele rugstreeppadden en veel insecten (vooral veel hommels en zweefvliegen, maar ook minder algemene soorten zoals argusvlinder, bruin blauwtje, veenmol en wilgen-wespvlinder).

Conclusie

Tijdelijke Natuur doet waarvoor het ecologisch gezien vanuit de Wet natuurbescherming is bedoeld: ruimte bieden aan beschermde soorten om zich te vestigen en voort te planten. Daarnaast profiteren veel soorten die geen of nauwelijks wettelijke bescherming genieten. Gezien de recente cijfers over sterk dalende aantallen insecten en andere voorheen algemene soorten is ook dat een mooi resultaat.

Albert Vliegenhart (De Vlinderstichting):

"Tijdelijke Natuur terreintjes inventariseren is een feest; ze herbergen soms hele spannende verrassingen!"

15 Lans, F. V. van der (2019) Aanvullend onderzoek. Ten behoeve van bestemmingsplan. Plangebied: Haarrijn, Utrecht. Kenmerk ER20181112v03. Ecoresult B.V., Dordrecht.

OVERIGE ERVARINGEN >

De meeste terreineigenaren blijken erg positief. Sommigen communiceren actief over hun keuze voor Tijdelijke Natuur, binnen de eigen organisatie en/of daarbuiten. Anderen hebben vooral gekozen voor Tijdelijke Natuur als risico management tool, om 'gedoe' met streng beschermde soorten te voorkomen.

Klaas van de Belt (TU Delft):

"Positief is dat we bewustwording creëren in de eigen organisatie."

De praktijk

Er zijn maar enkele negatieve geluiden, meestal voortkomend uit onrealistische wensen. Zo zijn er terreineigenaren die hun terrein in pacht willen uitgeven aan een boer en toch willen profiteren van de vrijstellingen van Tijdelijke Natuur. Anderen willen natuur best de ruimte geven, maar zijn niet bereid een eindinventarisatie uit te voeren en de ontstane natuur netjes op te ruimen. Dit blijken uitzonderingen, de meeste terreineigenaren en ontwikkelaars zijn gewend netjes te werken.

Ruud Busink (Tata Steel):

"We zijn niet tegen vertragingen aangelopen door de gedragscode Tijdelijke Natuur, iets waar sceptici wel bang voor waren."

Een interessantere reden waarom sommige partijen afzagen van Tijdelijke Natuur is dat zij een terrein intensiever wilden inrichten dan van origine toegestaan; zij wilden bijv. inheemse bloemenmengsels zaaien of knotwilgen planten. Tijdelijke Natuur gaat echter uit van spontane natuurontwikkeling met hooguit extensieve inrichting. Om geen kansen voor de natuur te

missen heeft stichting Tijdelijke Natuur samen met het ministerie van EZ, RVO en IPO een oplossing gezocht en gevonden: een intensieve inrichting is sinds 2019 toegestaan, maar alleen via een ontheffing en niet via de gedragscode. Dit omdat een intensieve inrichting betekent dat het opruimen meer maatwerk is geworden en daarbij past een ontheffing beter.

Verder blijkt Tijdelijke Natuur bij veel partijen, zelfs bij grote spelers, nog onvoldoende bekend. Of bestaan er misvattingen over de toepasbaarheid. Met andere woorden; er is volop ruimte voor groei van het areaal Tijdelijke Natuur.

De toekomst

De komende jaren zal er op worden ingezet om de afweging 'wel of geen Tijdelijke Natuur' opgenomen te krijgen in lopende processen. Zo zou een gemeente zichzelf bij het ontwikkelen van ruimtelijke plannen standaard de vraag kunnen stellen of er een situatie ontstaat die in aanmerking komt voor Tijdelijke Natuur. Op een vergelijkbare manier zouden ontwikkelaars en terreineigenaren bij projecten en aanbestedingen in hun procedures een bewuste beslissing kunnen inbouwen over het wel of niet kiezen voor Tijdelijke Natuur. Met name bij langlopende projecten kan hierdoor heel flexibel worden gewerkt. Ecologische bureaus zouden op hun beurt bij inventarisaties kunnen aangeven of een project baat heeft bij Tijdelijke Natuur. Er liggen dus veel aanknopingspunten.

Wim Braakhekke (Bureau Stroming):

"Prachtig om het hele traject van wild idee in 2006 tot breed toegepast concept in 2019 meegemaakt te hebben."

Daarnaast zal de komende jaren meer onderzoek worden gedaan naar de algemene soorten die profiteren van Tijdelijke Natuur. Het instrument is bedacht voor streng beschermde soorten, maar er zijn uiteraard veel algemene soorten die profiteren van de ruimte die de natuur wordt geboden. Deze natuurwinst is extra belangrijk in de huidige ecologische crisis waarin insectenpopulaties ineen storten en veel ooit algemene soorten zeldzaam dreigen te worden.

Minimaal één, maar mogelijk twee, provincie(s) zullen in samenwerking met stichting Tijdelijke Natuur het instrument in hun provincie stevig in de etalage zetten.

Door de aantrekkende economie worden terreinen sneller volgebouwd en komen er misschien minder locaties in aanmerking voor Tijdelijke Natuur. Daar staat tegenover dat de zorg over het verlies van de biodiversiteit enorm is gegroeid, o.a. door de schokkende berichten over insectensterfte en het verdwijnen van wilde bijen. De ontstane zorg resulteert in meer inzet van veel partijen en ook hier ligt een grote kans.

Jolijn Delissen (North Sea Port):

"Er is veel positieve uitstraling, zo komt er mogelijk een zonnepark naast ons Tijdelijke Natuur-project waarin men een groot deel van de maatregelen wil kopiëren."

ZELF IETS DOEN >

Enthousiast geworden? Zelf iets doen? Dat kan. Zeker partijen die zelf actief betrokken zijn bij ruimtelijke projecten, maar zelfs een omwonende kan het verschil maken door simpelweg de eigen gemeente bij een project te attenderen op de voordelen van Tijdelijke Natuur.

Eenvoudige maatregelen

Provincies:

- Neem Tijdelijke Natuur op in een provinciale verordening en/of visie.
- Inventariseer of er grote bouwlocaties of braakliggende terreinen zijn en attendeer eigenaren op Tijdelijke Natuur.

Gemeenten

- Inventariseer of er geschikte bouwlocaties of braakliggende terreinen zijn en attendeer eigenaren op Tijdelijke Natuur.
- Kijk bij ruimtelijke ontwikkelingen standaard of Tijdelijke Natuur mogelijk is.

Opdrachtgevers

- Onderzoek bij nieuwe projecten standaard of Tijdelijke Natuur voordelen biedt.
- Maak standaard afspraken met opdrachtnemers over Tijdelijke Natuur als toepassing voordelen biedt.
- Geef ecologische bureaus bij inventarisaties standaard de vraag mee of Tijdelijke Natuur ingezet zou kunnen en moeten worden.

Opdrachtnemers

- Overweeg bij het opstellen van een offerte standaard of Tijdelijke Natuur voordelen biedt voor opdrachtgever en/of opdrachtnemer.
- Geef ecologische bureaus bij inventarisaties standaard de vraag mee of Tijdelijke Natuur ingezet zou kunnen en moeten worden.

Ecologische adviesbureaus

- Kijk bij inventarisaties aan het begin van projecten standaard naar de mogelijke voordelen van Tijdelijke Natuur en adviseer de opdrachtgever hierover.

Natuurorganisaties en lokale vrijwilligers

- Kijk of bouwlocaties of braakliggende terreinen geschikt zijn voor Tijdelijke Natuur en ga in gesprek met eigenaren of de gemeente.

tijdelijke natuur

COLOFON >

December 2019

Tekst: Arnold van Kreveld

Beeld:

- cover achtergrond: Ron Poot
- cover orchidee: Rudmer Zwerver
- rugstreeppad (pag. 11): Rudmer Zwerver
- tijdelijke natuur op bedrijventerrein (pag. 13): Niels de Zwarte
- overige beelden: Arnold van Kreveld

Opmaak: Peter Veldt

tijdelijke natuur